

УДК 025.17:378.4НаУКМА“1991/2019”

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/his.2023.55.13446>

ФОРМУВАННЯ ФОНДІВ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ “КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ” У ЧАСИ СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Оксана БЕКІШЕВА

Національний університет “Києво-Могилянська академія”,
Наукова бібліотека

вул. Григорія Сковороди, 2, Київ, 04070, Україна,

e-mail: bekisheva@ukma.edu.ua

ORCID ID: <http://orcid.org/0009-0003-1136-6673>

У статті позначено шляхи розбудови, становлення і організації фондів бібліотеки Національного університету “Києво-Могилянська академія” від часу відновлення закладу. Заснована у 1992 р., книгозбірня за цей час збільшилася з нуля до майже 700 тис. видань. Представлено географічний і іменний перелік дарувальників особових колекцій – Віри Вовк, Джеймса Мейса, Омеляна Прицака та інших, розкрито їх тематичний і видовий склад.

Ключові слова: Національний університет “Києво-Могилянська академія”, бібліотека, приватні колекції, рідкісні фонди, дарувальники.

Фонд книжкових колекцій Наукової бібліотеки Національного університету “Києво-Могилянська академія” почав формуватися з дня відновлення закладу. Першою книжкою новоствореної книгозбірні став поставлений на інвентарний облік 26 лютого 1992 р. том із зібрання творів Федора Достоєвського 1988 року видання.

Зараз наша бібліотека вже добре znana в Україні та за її межами. Серед фахівців бібліотечно-інформаційних технологій цінується її новаторський підхід до автоматизації бібліотечно-бібліографічних процесів. Вона серед перших бібліотек України надала можливість своїм читачам користуватися електронним каталогом через Інтернет, представила свою веб-сторінку в Мережі, її книжкова колекція зараз нараховує понад 680 тисяч видань і має добру славу серед науковців та студентів Києва книгозбірні із “серйозними фондами”: наукової, навчальної, довідкової літератури, періодичних видань, а також потужними електронними ресурсами і базами.

У часи відновлення Києво-Могилянської академії бібліотека спочатку розташовувалась у приміщенні невеличкої церкви Благовіщення, потім займала сім кімнат (трохи більше 500 м²) у одному корпусі, тепер бібліотека

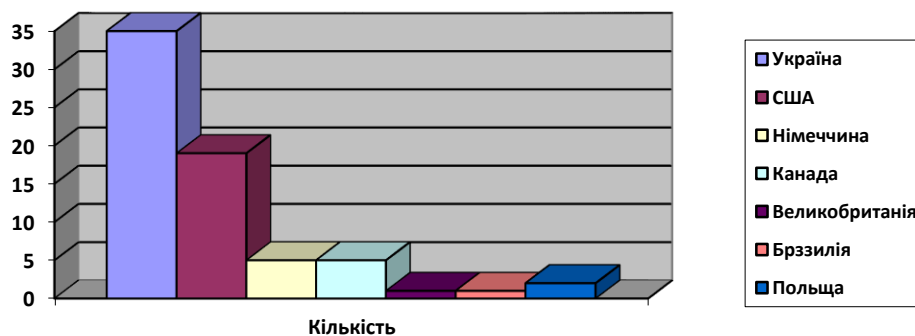
займає площу більш ніж 6 тис. м² у семи корпусах Університету. Спочатку фонди формувались і розташовувались подібно до усіх бібліотек класичних університетів (тобто загальні фонди = підсобні фонди + абонемент + читальна зала). Лише в 1997 р. було сформовано умовне розділення фондів на бакалаврську бібліотеку (підручники, навчальні посібники, довідники для бакалаврських програм навчання) і дослідницьку бібліотеку (фонд монографій, авторефератів дисертацій, фонди колекцій, фонди рідкісних та цінних видань і фонди періодичних видань). У 2001 р. було започатковано науковий архів при бібліотеці з метою збереження архівних і музейних експонатів та документів з ФРВ і фондів колекцій. Зараз уже тут сформовано і описано 24 особові фонди. У 2007 р. завдяки спонсорським внескам наших благодійників і в першу чергу відомого мецената українського походження з США Омеляна Антоновича і його дружини Тетяни було відремонтовано приміщення, в якому затишно і сучасно розташувалась бакалаврська бібліотека названа на честь свого головного мецената бібліотекою ім. Тетяни і Омеляни Антоновичів. У цьому приміщенні маємо сучасну, комп'ютеризовану бібліотеку із цілодобовим онлайн-каталогом у бібліотечній системі Алеф (Ізраїль) і електронним замовленням, з інтернет-залою і залом каталогів, а також дві читальні зали на 210 посадкових місць, а ще шість книгосховищ зі стаціонарними й мобільними стелажми. Вперше за 15 років існування бібліотеки, окрім принципів розстановки за УДК і абеткою, було застосовано принцип розташування у сховищах не за терміном видачі літератури, а за статусом книжки, тобто поєднання фондів читальної зали і абонементу на одній книжковій полиці, що дозволило зекономити площі сховищ.

У зв'язку з ремонтно-реставраційними роботами у Староакадемічному корпусі в 2017 р. частину фондів дослідницької бібліотеки ми мусили ущільнити за іншими сховищами, частину тимчасово заморозити в інших приміщеннях до зміни місця розташування. Всього за декілька місяців було перевезено і розташовано майже 400 тисяч томів (цей процес триває і досі). Цього ж року частину фондів колекцій і рідкісні фонди облаштували в новому бібліотечному приміщенні утворивши Бібліотеку рідкісних і цінних видань.

Далі коротко розглянемо всі складові частини друкованих фондів бібліотеки, які складають майже 700 тисяч одиниць зберігання.

Серед різноманіття бібліотечного фонду в Могилянській книгозбірні маємо 68 колекцій – подарованих приватних бібліотек та книгозбірень установ, що складає майже 200 тисяч томів. Всі ці зібрання різні за своїм кількісним та якісним складом, безперечно користуються великим читацьким попитом. Багато документів є унікальними, не дублюються в загальнобібліотечному фонді. В цьому їх неперевершена користь для навчального та наукового процесу, цінність як перлинок в скарбниці знань.

Наші фонди (і колекцій зокрема), значною часткою, – це заслуга української громади як в Україні, так і поза її межами. Одразу після звістки про відродження Києво-Могилянської Академії тисячі маленьких і великих посилок, окремих книг почали надходити з усього світу¹. Географія дарувальників наших колекцій охоплює Україну, Європу, Північну (США, Канада) та Південну (Бразилія) Америку. Як видно з наведеної діаграми, більше всього ми маємо дарувальників колекцій з України (і це цілком природно) – їх 35, далі за чисельністю йдуть дарувальники з Сполучених Штатів Америки (де, як відомо, проживає велика українська діаспора, яка не пориває зв'язків із своєю історичною Батьківщиною і всіма силами намагається їй допомагати) – 19, а також з Канади, де також історично склалася впливова українська діаспора, яка особливо багато дарувала нам документів на початку формування наших бібліотечних фондів – 5. У фондах колекцій присутні дари від приватних осіб та установ із Великобританії, Польщі, Бразилії та Німеччини.

Ще за старих часів у Києво-Могилянській Академії існувала традиція дарування власних бібліотек викладачами, випускниками та патронами Академії, про що свідчить, передусім, заповіт Петра Могили і Галшки Гулевичівни. Традиція відновила і в наші дні. Вже більше 27 років тисячі людей з різних країн світу наслідують її. З них 11 приватних колекцій – це колекції, які подарували бібліотеці видатні фундатори академії, її співробітники та викладачі – колишній Президент Києво-Могилянської академії, зараз її Почесний президент В'ячеслав Брюховецький; ректор у минулому, викладач кафедри літературознавства і відомий письменник Сергій Іванюк; колишній Перший Віце-Президент, викладач кафедри хімії Михайло Брик; колишній віце-президент з навчальної роботи і відомий літературознавець Володимир Панченко; колишній віце-президент з навчально-наукових студій і завідувач

¹ Наталія Казакова, "Бібліотечні колекції Наукової бібліотеки Національного університету «Києво-Могилянська академія»,» у *Наукові записки НаУКМА*, Т. 9, ч. 1: Спеціальний випуск за редакцією Н. Казакової, Т. Ярошенко, О. Бекішевої. (Київ: КМ "Академія", 1999), 51.

кафедри літературознавства Володимир Моренець; колишній Президент НаУКМА, міністр освіти України, керівник Центру забезпеченості якості освіти НаУКМА і теперішній керівник НАЗЯВО Сергій Квіт; викладач кафедри історії України Тетяна Балабушевич; викладач кафедри української мови НаУКМА і відомий мовознавець Лариса Масенко; викладач кафедри загального мовознавства, відомий поет, перекладач і мовознавець Володимир Житник; директор Центру європейських гуманітарних досліджень при НаУКМА, знаний громадський діяч і філософ, головний редактор часопису “Дух і літера” Костянтин Сігов; колишній багаторічний директор наукової бібліотеки НаУКМА, а тепер Віце-президент з наукової роботи і інформації Тетяна Ярошенко. Також маємо чотири колекції науковців, які викладали в нашому навчальному закладі, – це колекції Валерія Заїки-Новацького з геології, Марти Богачевської-Хом’як з суспільних наук та літературознавства, Михайлини Коцюбинської з літературознавства і Джеймса Мейса (США) – професора політології НаУКМА, викладача етнополітики, політики США і Канади, а також Центральної та Східної Європи.

Зараз з майже 200-тисячного фонду колекцій (тобто трохи менше за третину загального фонду бібліотеки) книгозбірні, що подарували наші могилянці, становлять 36250 примірників, тобто 18 % від фондів приватних колекцій і 5 % від загальнобібліотечних.

Звісно, кожна з 68 особових колекцій має свої унікальні видання, але хотілось б детальніше розповісти про декілька зібрань, що поєднують у собі книжкові, архівні і музейні документи. Таких в наших фондах можна позначити три: бібліотека-архів-музей Омеляна Пріцака (фонд № 10 наукового архіву, 2106 одиниці зберігання), бібліотека-архів-музей Джеймса Мейса (фонд № 7 наукового архіву, 1095 одиниці зберігання) і бібліотека-архів-мистецька колекція Віри Вовк (фонд № 15 наукового архіву, 145 одиниць зберігання). Для створення комфортних умов користувачам відповідної книгозбірні надана можливість при потребі працювати зі всіма її складовими одночасно і в одному приміщенні. Під час утворення меморіальних кабінетів базовим принципом було вибрано неподільність і цілісність наукової колекції вченого, який протягом всього часу її формування і використання розглядав і бібліотеку з книжковим фондом й фондом періодичних видань, і колекцію документів та рукописів, і навіть музейну збірку, як єдине ціле.

У 2007 р. до НаУКМА надійшла надзвичайно цінна колекція професора Омеляна Пріцака. На основі колекції створено Кабінет Омеляна Пріцака – бібліотека-музей-архів визначного вченого світового рівня: історика-сходознавця, професора Гарвардського університету (США), засновника і першого директора Інституту українських студій Гарвардського університету (1973–1989), закордонного члена Національної Академії Наук України, організатора і першого (1991–1998), а надалі почесного директора Інституту сходознавства ім. академіка А. Кримського НАН України, члена Наукового

товариства імені Шевченка, Української Вільної Академії Наук, Національної Академії Наук України. Кабінет засновано за угодою між удовою професора, п. Ларисою Гвоздик-Пріцак, та НаУКМА. Оформлення колекції, її перевезення та отримання відбулося за сприяння Києво-Могилянської Фундації в Америці. Відкриття Кабінету відбулося 14 листопада 2007 р.

Перлиною книжкової частини колекції О. Пріцака є колекція сходознавчих писемних пам'яток, а саме з тюркології, монголістики, історії та культури Азії, цивілізацій та державних утворень Євразії, ісламістики тощо. На сьогоднішній день зібрання нараховує майже 22 тисячі томів, наша найдавніша друкована книжка також належить цій колекції – Abu Abdullah Muhammad bin Muhammad bin 'Abd Allah bin Idris al-Idrisi, 1100–1166. *De geographia vniuersali : Hortulus cultissimus, mire orbis regiones, prouincias, insulas, vrbes, earumque dimensiones & orizonta describens* (1592 рік видання, французькою мовою, предмет – загальна географія), ще маємо в цій колекції рукописні книжки і стародруки XIII–XV ст., але нажалі вони поки що не описані, бо потрібні фахівці з стародавніх східних мов, а також численну музейну частину (165 предметів) і величезний за обсягом і наповненістю архів вченого (майже 27 тисяч документів).

Ще однією знаковою меморіальною колекцією нашої бібліотеки стала започаткована у листопаді 2005 р. Наталією Дзюбенко-Мейс, на виконання заповіту свого чоловіка, колишнього професора Києво-Могилянської академії, книгозбірня Джеймса Мейса (книжкова + архівно-музейна частина). Другу частину книжково-архівної колекції доставили до Києва з США у листопаді 2006 р. Урочисте відкриття Меморіального кабінету (Бібліотеки-Архіву-Музею) Джеймса Мейса відбулося 10 вересня 2010 р.

За своє коротке – 52 роки – життя Д. Мейс (американський індіанець з племені черокі) встиг зробити дуже багато. Був виконавчим директором Комісії уряду США з питань українського Голодомору. Саме завдяки йому світ дізнався про цю жахливу трагедію. Д. Мейс – автор і упорядник кількох книжок, зокрема, “Усної історії/Oral History” (три томи свідчень українців, які пережили голод), “Жнива скорботи” (у співавторстві з Робертом Конквестом і патронатом Омеляна Пріцака, директора-організатора Інституту українських студій в Гарварді), багатьох досліджень і статей, частина з яких була написана у газеті “День”.

Саме йому належала ініціатива запалювання свічки у вікні на знак ушанування жертв Голодомору. Ця його пропозиція здається дуже важливою як акт підтвердження того, що національна пам'ять існує, як символ згуртування нації, в якій майже кожна родина втратила когось із близьких.

Фундаментом книжкової колекції Джеймса Мейса, яка на сьогодні вона налічує 3634 примірника, є література з історії та політики Росії та України XX століття, яка представлена виданнями радянської історіографії 1920–1930-х років, працями відомих українських істориків та політичних діячів

XX століття В. Липинського, В. Винниченка, С. Петлюри та сучасних дослідників Голодомору С. Кульчицького, В. Сергійчука, Ю. Шаповала; збірками офіційних документів.

Доволі унікальною і яскравою стала книгозбірня відомої бразильської поетки, перекладача і майстра витинанки українського походження Віри Вовк (Селянської). Її започаткували наприкінці листопада 1997 р., під час урочистої передачі Національною комісією з питань повернення в Україну культурних цінностей при Кабінеті Міністрів України видань, які подарувала Віра Вовк українським читачам. Це були перекладені португальською твори Г. Сковороди, Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, Марка Вовчка, М. Коцюбинського, В. Симоненка та ін., українські народні казки й пісні – також у перекладі португальською та німецькою мовами. Тоді ця колекція складалася лише з 80 видань, на сьогодні вона становить більш ніж 4 500 екземплярів. Віра Остапівна своєю присутністю намагається вносити якісь позитивні зрушення в культурні зв'язки України зі світом, якимось чином інтегрувати культурні інтереси української діаспори і саме України. Вона нав'язала контакти зі Спілкою письменників, виступала у Спілці, у товаристві культурних зв'язків із закордоном, досить близько співпрацювала з Миколою Бажаном та Іваном Драчем. Її іменем позначена ціла бібліотека перекладів (в основному поетичних).

Для нас колекція Віри Вовк цікава і тим, що її власниця – активний член “Нью-Йорської групи”. Окрім того, як людина творча і різнобічно розвинена, її твори здебільшого являють собою синтетичний жанр авторської книги – текст, як правило, супроводжується репродукціями творів живопису (переважно художниці Зої Лісовської) або авторськими витинанками. Тобто її книжки – це цілісне літературно-мистецьке явище².

З літа 2017 р. В. Вовк передає до НаУКМА свою мистецьку колекцію, яка нараховує понад 640 предметів. Тоді ж було вирішено облаштувати музейну кімнату та виставки у приміщенні бібліотеки рідкісних та цінних видань. Колекція включає твори, виконані народними майстрами та професійними митцями з України, Бразилії, Мексики, Перу, Німеччини, Іспанії, Італії, Португалії, Данії, Йорданії, Тунісу, Марокко, Єгипту та інших країн. Хронологічні межі колекції охоплюють період у понад 200 років – від початку XIX ст. до початку XXI ст. В колекції представлені твори різних видів мистецтва – живопис, графіка, килимарство, скульптура, рельєфи, декоративне мистецтво, музичні інструменти, а саме: піаніно німецької фірми Bechstein зі стільчиком до нього, бандура, старовинні меблі – марокканський інкрустований секретер з журнальним столиком, два журнальні столики з кахлевими стільницями. Ці вироби дають уявлення про духовний світ, побут і мистецтво різних народів світу.

² Оксана Бекішева, “Поєднання непокерованого – екзотики та українськості – у літературних творах з колекції Віри Вовк” у *Особисті книжкові колекції та особові фонди діячів української діаспори в бібліотеках та архівах України* за редакцією Н. Казакової, О. Мастіпан. (Київ, 2004), 92.

Українська частина колекції включає збірку творів народного мистецтва, зокрема опішнянську та гуцульську кераміку, гуцульські писанки, дерев'яні декоративні та побутові предмети, вишивки, ткані вироби першої третини ХХ ст. Колекція містить об'єкти релігійного характеру, зокрема ікони, хрести, складні статуетки святих, виконані народними майстрами.

Архівний фонд Віри Вовк у НаУКМА почав формуватися з кінця 1990-х рр., коли під час опрацювання подарованих письменницею книг у них виявили поодинокі листівки і газетні вирізки. Відповідно до особливостей формування архівного фонду В. Вовк у НаУКМА зберігаються творчі матеріали письменниці, окремі матеріали до її біографії, епістолярій, зібрані творчі та біографічні матеріали інших осіб, образотворчі матеріали.

На початку 1996 р. із загального фонду бібліотеки, а згодом і з фондів особових колекцій почали формуватися фонди рідкісних і цінних видань³. На сьогодні цей фонд становить 5732 примірника. Виокремлення цих фондів було застосовано для збереження, наукового вивчення і консервації найбільш цінних документів. Звісно, суто рукописів, інкунабул, палеотипів наша книгозбірня не налічувала. Нас більше цікавили цінні вітчизняні та іноземні документи видані до 1947 року включно, що мають наукову, бібліографічну, соціально-культурну, історичну, художньо-друкарську, мемуарну, краєзнавчу цінність; а також видання, що мають неповторні прикмети, які відрізняють його від решти видань (іменний, розфарбований від руки, з автографом письменника чи дарчим написом відомої особи, читацькими замітками, цікавим в історичному або мемуарному відношенні екслібрисом, особливо оправлений, з додатковими вкладеннями, маючим невеликий тираж тощо). Окремим підфондом у ФРВ збирається Фонд книжкової мініатюри, який становить 383 екземплярів і рідкісні видання з фондів приватних колекцій, що налічує близько 6 тисяч примірників.

З давніх часів Київ славився благодійністю своїх громадян, які щедро обдарували місто і безкорисливо ділилися з ближнім. Тут утвердилася особлива атмосфера добродійності і меценатства. Галшка Гулевичівна, що поклала початок майбутньої академії, подарувавши власну садибу; гетьман Петро Сагайдачний, який піклувався про добробут Братського монастиря і його школи; митрополит Петро Могила, що відновив стародавню Десятинну і Василівську церкви; київський міщанин Петро на прізвисько Залізний Гріш, що побудував церкву Миколи Притиська; гетьман Іван Мазепа, який прикрасив величними храмами Печерськ і Поділ; полковник Михайло Міклашевський, що заснував Георгіївський собор Видубицького монастиря – ось лише кілька славних імен меценатів далекого минулого, синів і дочок України, які не можна не згадати⁴. Приємно, що ця чудова традиція меценатства живе

³ Оксана Бекішева, "Книгозберігання: від рукопису до електронного носія," у *Питання вдосконалення діяльності відділів рідкісних книг бібліотек в інформаційному забезпеченні науково-освітнього процесу : матеріали виступів учасників "круглого столу"*, за загальною редакцією Н. П. Пасмор (Харків, 2012), 11.

⁴ Василь Микитась, *Давньоукраїнські студенти і професори* (Київ: Абрис, 1994), 12.

і процвітає й сьогодні. До багатьох бібліотек, музеїв, архівів України надходять матеріали діячів науки, культури, освіти, які становлять важливу частину духовного генофонду українського народу. І хочеться вірити в те, що духовні надбання, які повертаються в Україну, здатні допомогти нам більше, ніж фінансові вливання, бо в них заковано мудрість, знання, любов до рідної землі кількох поколінь українського народу.

REFERENCES

- Bekisheva, Oksana, “Knyhozberihannia: vid rukopysu do elektronnoho nosiia” u *Pytannia vdoskonalennia diialnosti viddiliv ridkisnykh knykh bibliotek v informatsiinomu zabezpechenni naukovo-osvitnoho protsesu : materialy vystupiv uchasnykiv “kruhloho stolu”*, edited by N. P. Pasmor, 10–13. Kharkiv, 2012. (in Ukrainian).
- Bekisheva, Oksana, “Poiednannia nepoiednuvanoho – ekzotyky ta ukrainskosti – u literaturnykh tvorakh z kolektsii Viry Vovk” u *Osobysti knyzhkovi kolektsii ta osobovi fondy diiachiv ukrainskoi diaspori v bibliotekakh ta arkhivakh Ukrainy*, edited by N. Kazakova and O. Mastipan, 90–97. Kyiv, 2004. (in Ukrainian).
- Kazakova, Nataliia, “Bibliotechni kolektsii Naukovoï biblioteky Natsionalnoho universytetu “Kyievo-Mohylianska akademiia” u *Naukovi zapysky NaUKMA*, Vol. 9, Part 1: Special issue, edited by N. Kazakova, T. Yaroshenko and O. Bekisheva, 49–55. Kyiv: KM “Akademiia”, 1999. (in Ukrainian).
- Mykytas, Vasyl. *Davnoukrainski studenty i profesory*. Kyiv: Abrys, 1994. (in Ukrainian).

RESEARCH AND RESTORATION OF CYRILLIC OLD PRINTED BOOKS OF XVII–XVIII CENTURIES

Oksana BEKISHEVA

National University of Kyiv-Mohyla Academy,
Scientific Library

2 Hryhorii Skovoroda str., 04070, Kyiv, Ukraine,
e-mail: bekishevaio@ukma.edu.ua

ORCID ID: <http://orcid.org/0009-0003-1136-6673>

The article outlines the ways of development, formation and organization of the library funds of the National University of Kyiv-Mohyla Academy since the institution was restored. Founded in 1992, the book collection has grown from zero to almost 700 thousand publications during this time. A geographical and nominal list of donors of personal collections is presented – Vira Vovk, James Mace, Omelyan Pritsak and others, their thematic and species composition is revealed.

Keywords: National University of Kyiv-Mohyla Academy, library, private collections, rare funds, donors.

Стаття надійшла до редколегії 15.09.2020

Стаття прийнята до друку 12.12.2021